

СЕКЦІЯ 5 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ СТАНДАРТУ СПРАВЕДЛИВОГО ТА РІВНОГО ПОВОДЖЕННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ІНВЕСТИЦІЙНОМУ ПРАВІ

MODERN CONTENT OF FAIR AND EQUITABLE TREATMENT STANDARD IN INTERNATIONAL INVESTMENT LAW

Стаття присвячена розгляду підходів до розуміння та змісту поняття справедливого та рівного поводження у сучасному міжнародному інвестиційному праві на основі практики арбітражних трибуналів. Загалом, арбітражна практика виробила три підходи до розуміння стандарту справедливого та рівного поводження: (1) ототожнення стандарту справедливого та рівного поводження з мінімальним стандартом поводження; (2) презумпція наявності об'єктивних положень-норм стандарту справедливого та рівного поводження; і (3) «плаваючий» або змінний характер стандарту справедливого та рівного поводження, який ідентифікується в залежності від конкретних обставин справи. Не існує єдиного розуміння щодо правильності одного чи іншого підходу до розуміння стандарту; вони є алгоритмами кваліфікації порушення стандарту справедливого та рівного поводження в конкретній справі. У той же час, сучасне розуміння цих підходів визнає за стандартом справедливого та рівного поводження динамічний еволюційний характер, який можна охарактеризувати загальною тенденцією щодо розширення можливостей захисту інвестицій за допомогою міжнародних арбітражних інституцій і балансу між інтересами іноземного інвестора та суверенітетом держави, до якої зроблені інвестиції. Окремим новим явищем є розповсюдження дії стандарту справедливого та рівного поводження на процесуальну площину: держава має пропонувати такі судові та адміністративні процедури, за якими права і інтереси інвестора можуть бути адекватно захищені в межах розумного строку. Автор також розглядає головні елементи стандарту справедливого та рівного поводження, які є спільними для всіх підходів до розуміння стандарту: (1) процесуальна справедливість; (2) недискримінація; (3) відкритість; (4) відсутність відмови у правосудді. Кожен з цих елементів знайшов свій розвиток у нещодавній практиці інвестиційних трибуналів, тому можна впевнено стверджувати, що найближчим часом саме ці елементи будуть головними аспектами розгляду судових та арбітражних справ щодо стандарту справедливого та рівного поводження.

ливого і рівного поводження; процесуальна справедливість; недискримінація; відкритість.

The Article is devoted to the approaches to understanding and the content of the standard of fair and equal treatment in modern international investment law through consideration of the practice of arbitration investment tribunals. Through case-law the arbitration practice has developed three approaches to understanding the standard of fair and equal treatment: (1) identifying the standard of fair and equal treatment as the same as the minimum standard of treatment; (2) the presumption of the existence of objective norms of the standard of fair and equal treatment; and (3) the "flexible" or variable nature of the standard of fair and equal treatment, which is identified depending on the specific circumstances of a case. There is no unified thought about the correctness of one approach to understanding the standard in the literature; they are the algorithms for qualifying the violation of the standard of fair and equal treatment in a particular case. At the same time, the current understanding of these approaches recognizes a dynamic evolutionary nature of the standard, which can be characterized by a general trend to expand investment protection by the international arbitration institutions, and the balance between the interests of foreign investors and state sovereignty. The new phenomenon is the extension of the standard of fair and equal treatment to the procedural sphere: a state should offer such judicial and administrative procedures under which the rights and interests of the investor can be adequately considered within a reasonable time. The Author also considers the general elements of the standard of fair and equal treatment that are common to all approaches to understanding the standard: (1) procedural fairness; (2) non-discrimination; (3) openness; (4) lack of denial of justice. Each of these elements has developed in the recent practice of investment tribunals, so in the near future these elements will be the main aspects of litigation and arbitration in relation to the standard of fair and equal treatment.

Key words: investment tribunals' practice; components of fair and equitable standard; procedural fairness; non-discrimination; openness.

УДК 341:339.727.22

DOI <https://doi.org/10.32843/juridica/2020.2.6>

Любашенко В.І.,

кандидат юридичних наук, юрист
ГО «Десяте квітня»

Ключові слова: практика інвестиційних трибуналів; елементи стандарту справед-

Постановка завдання. Для міжнародного інвестиційного права стандарт справедливого та рівного поводження (далі – СРП) є центральним елементом, який забезпечує

високий рівень захисту іноземних інвестицій та гарантію стабільності системи іноземного інвестування. Не менш важливою є практика міжнародних судових та арбітражних інсти-

тутів, яка розвиває і тлумачить поняття СРП. На сьогодні стандарт СРП включений у текст Договору до Енергетичної Хартії [24] та Договору НАФТА [13], а також у численні двосторонні інвестиційні угоди, проте в самих текстах відповідні формулювання не знаходять деталізації, що унеможлиблює одностайне тлумачення відповідних положень. Через такий стан детальне наповнення стандарту СРП відбувається за допомогою судової та арбітражної практики, що дозволяє говорити про її значну роль у відповідній сфері правового регулювання та змінний динамічний характер, тому дослідження сучасної практики розуміння стандарту справедливого та рівного поводження є вкрай актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Стандарт СРП в міжнародному інвестиційному праві досліджувався багатьма вченими, серед яких варто згадати Дж. Калікі і С. Мейдероса [7], М. Райсамана [17], Ф.А. Манна [9], Г. Ванга [21] та М.К. Брофмана [4]. Проте варто зосередити увагу, що ці розробки носять як теоретичний, так і практичний характер дослідження практики стандарту СРП, який постійно еволюціонує, тому станом на сьогодні дослідження розуміння стандарту в міжнародному інвестиційному праві через призму новітньої практики має актуальний характер.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є винайдення змісту стандарту СРП через призму практики інвестиційних міжнародних установ.

Виклад основного матеріалу. Стандарт СРП, як і деякі інші стандарти поводження з іноземними інвестиціями, з'явився в міжнародному праві спочатку як термін торгового права, і вже потім був перенесений до інвестиційних угод. Назву стандарту СРП можна розуміти буквально – він пов'язується з природними поняттями справедливості та рівності. У Договорі до Енергетичної Хартії стандарт СРП сформульований таким чином: «Кожна Договірна Сторона, відповідно до положень цього Договору, заохочує і утворює стабільні, рівноправні, сприятливі і гласні умови для інвесторів інших Договірних Сторін з метою здійснення капіталовкладень на її території. Такі умови включають зобов'язання надавати у будь-який час щодо капіталовкладень інвесторів інших Договірних Сторін справедливий і рівний режим» (стаття 10) [24]. Як видно з формулювань цієї статті зміст стандарту не розписується в міжнародних договорах – це є загальною тенденцією. Саме тому зміст стандарту СРП можна винайти через розгляд актуальної ситуації в практиці міжнародних судових та арбітражних установ.

Загалом, арбітражна практика виробила три підходи до розуміння стандарту СРП: (1) ототожнення стандарту СРП з мінімальним

стандартом поводження; (2) презумпція наявності об'єктивних положень-норм стандарту СРП; і (3) «плаваючий» або змінний характер стандарту СРП (цей підхід схожий до інтуїтивного підходу до визначення інвестиції), який ідентифікується в залежності від конкретних обставин справи.

Перший підхід уперше був сформульований у справі *Neer v. Mexico* [18]. Розглядаючи стандарт трибунал обрав негативний підхід, визначаючи не сам стандарт СРП, а його порушення: «міжнародне порушення повинно являти собою обурливе, недобросовісне, свавільне нехтування обов'язку, або недостатність дій уряду, яке настільки не відповідає міжнародним стандартам, що будь-яка розумна та неупереджена людина охоче визнає її недостатність» [18]. Хоча згадане формулювання зазвичай цитується як мінімальний стандарт поводження, саме в розумінні стандарту СРП його використовують арбітражі, які керуються першим підходом. Головним елементом цієї формули в її початковому формулюванні є обов'язкова наявність недобросовісності (*bad faith*) для фіксації порушення. У межах цього підходу стандарт СРП ототожнюється з мінімальним стандартом поводження, або ж виокремлюється як його частина [21, р. 269].

Такий підхід був розвинутий трибуналом у справі *Genin* [2]. У цій справі трибунал вказав, що в міжнародному звичаєвому праві не існує норми про недискримінацію, ба більше, іноземці та іноземна власність можуть піддаватися дискримінаційним обмеженням у випадку відсутності договірної норми про зворотне. Трибунал також зазначив, що порушення стандарту СРП може відбуватись як в матеріальній, так і в процесуальній площині. У практичному плані ситуація процесуального порушення стандарту СРП викликає обґрунтовані заперечення серед фахівців: перед трибуналом у такому випадку стоїть задача оцінити наскільки серйозним є відступлення від звичайного (нормального) процесу, а не наявність наміру держави [2].

Трибунал у справі *Merrill & Ring* [10] першим розглянув стандарт СРП як норму, що еволюціонує, вказавши, що мінімальний стандарт поводження і стандарт СРП є різними етапами розвитку одного явища. На думку трибуналу, стандарт СРП розвивався у двох напрямках: перший напрямок пов'язаний з правами людини, другий стосується підприємництва, торгівлі й інвестицій (саме в цьому напрямку трибунал зазначив еволюцію аргументів у справі *Neer*, через що наприкінці можна говорити про право іноземців на справедливе і рівне поводження щодо комерційної діяльності, включаючи інвестиції). На думку трибуналу, порушення режиму СРП можна зафіксувати у випадку дій або поведінки, що

може порушити сенс справедливості, рівності та обґрунтованості.

Проявом еволюційного характеру стандарту СРП (навіть якщо розглядати його як ідентичний мінімальному стандарту повождення) є зміна елементів порушення: наразі для фіксації порушення стандарту за будь-яким підходом не є необхідним наявність недобросовісності з боку держави перебування [4, р. 655].

Другий підхід до стандарту СРП характеризується прямо протилежною першому точкою зору. Згідно з ним, стандарт СРП є об'єктивним явищем, яке, будучи включеним до інвестиційних договорів, зобов'язує державу вживати активні дії у поводженні з іноземними інвестиціями. Необхідність активних дій обґрунтовується договірною практикою – інвестиційні договори, як правило, містять не тільки положення щодо захисту інвестицій, а також і положення щодо їхнього заохочення. Розглядаючи стандарт СРП трибунал у справі *Testmed* визначив його як такий, що накладає на державу обов'язок активних дій щодо гарантування послідовності, відкритості і відсутності свавілля у своїх діях [19]; тому розуміння стандарту СРП у цій справі отримало назву «програми доброго управління». На думку того ж трибуналу, базисом для визначення порушення режиму СРП або його відсутності є сподівання (очікування) інвестора на момент здійснення інвестицій.

Саме останнє формулювання викликало обґрунтовану критику з боку інших практиків. Хоча розумні очікування інвестора є результатом переговорів із відповідними державними органами і навіть можуть бути доречними при застосуванні гарантій, що містяться в інвестиційному договорі, проте це питання практичного плану [12]. Незважаючи на те, що питання обсягу застосування стандарту СРП залишається відкритим для дискусії, проте це питання застосування, а не питання формулювання стандарту.

Суперечливі думки щодо стандарту СРП виказали трибунали по справах *Pope & Talbot* [15] і *Azurix* [3]. З одного боку, трибунали розглядали стандарт як об'єктивно наявний у міжнародному праві, але не витлумачили його відповідно до практики – трибунал у справі *Pope & Talbot* визначив, що положення інвестиційного договору НАФТА є додатковими до наявного в міжнародному праві стандарту, проте проігнорував тлумачення цих положень державами та іншими трибуналами як стандартів звичаєвого міжнародного права. Трибунал у справі *Azurix* виніс ще більш суперечливе рішення: розглядаючи стандарт СРП він визначив його таким, що надає більший рівень захисту, ніж надається міжнародним правом [3]. Ці практичні приклади показують склад-

ність теоретичного оформлення й практичного застосування стандарту СРП.

Другий підхід визначає стандарт СРП як такий, що передбачає повождення, яке виходить далеко за межі мінімального стандарту й забезпечує захист вищого рівня та, відповідно, до значно більш об'єктивного стандарту, ніж ті, що застосовувалися раніше. Питання постає не про наявність мінімального, середнього чи максимального стандарту. Трибунал буде вирішувати питання чи за всіх наявних обставин ця поведінка є справедливою і рівною або несправедливою і нерівною; ці терміни повинні розумітися та застосовуватися незалежно й самостійно. Прихильники цього підходу також зазначають, що той факт, що держави в інвестиційних договорах прописують стандарт СРП, а не просто посилаються на «стандарт, закріплений у міжнародному праві», свідчить про їх нетотожність [17]. Таким чином, згідно з цим підходом, стандарт СРП розглядається як режим «активного» захисту і заохочення інвестицій, який застосовується до них, якщо держави прописали стандарт в інвестиційному договорі.

Третій підхід можна назвати середнім варіантом між двома вищезгаданими, або «плаваючим» підходом. Згідно нього трибунал у справі *Mondev* зазначив, що стандарти захисту інвестицій мають еволюційний характер і на час розгляду (1990-ті роки) критерії «недобросовісності» та «кричущості» дій застаріли, та, відповідно, не можуть використовуватися для кваліфікації порушення стандарту СРП [11]. За таких обставин, трибунал, розглядаючи потенційне порушення стандарту СРП, повинен застосувати всі факти та договірні положення, що мають значення для справи. На думку трибуналу, рішення, яке повождення є справедливим і рівним, не можна досягнути абстрактно; воно залежить від конкретних обставин справи [11]. Схожий погляд про відсутність необхідності застосування недобросовісності як критерію порушення виказав трибунал по справі *Deutsche Bank* (цей трибунал визнав стандарт СРП своєрідним продовженням мінімального стандарту повождення) [5].

Окремі елементи змісту стандарту. Незважаючи на наявність декількох підходів до визначення стандарту СРП, також як і відсутність деталізації в договірній практиці держав, сучасна арбітражна практика визначає декілька головних елементів, які складають зміст стандарту СРП. Зазвичай приблизним стандартом аналізу потенційного порушення стандарту СРП називають перелік питань, сформований у справі *Lemire* [6]:

- чи встановила держава стабільні та передбачувані юридичні рамки інвестиційної діяльності?

- чи зробила держава особливі запевнення (заяви, на яких ґрунтуються очікування) інвестору?
- чи мала місце відмова інвестору в належному процесі?
- чи має місце відсутність відкритості юридичних процедур чи дій держави?
- чи мали місце переслідування, примус, зловживання владою чи недобросовісна поведінка з боку держави?
- чи можуть певні дії держави названі свавільними, дискримінаційними або непослідовними?

Цей перелік питань був сформований, базуючись на попередній практиці, і відображає сучасний стан розвитку стандарту СРП. У конкретній справі кваліфікація порушення режиму СРП не обов'язково проходить всі вищевказані питання – доказ одного з порушень за переліком достатньо для кваліфікації порушення. У юридичній літературі вирізняють такі головні елементи стандарту СРП, що є відображенням наведеного переліку питань: (1) процесуальна справедливість; (2) недискримінація; (3) відкритість; (4) відсутність відмови у правосудді.

Процесуальна справедливість зобов'язує державу надавати такі судові та адміністративні процедури, за якими права та інтереси інвестора можуть бути адекватно розглянуті (тобто, існує потенційна можливість належного судового захисту) у межах розумного часу. Тут треба враховувати, що процесуальна справедливість стосується не лише стандарту СРП, а також і пов'язаних з ним правових гарантій (наприклад, якщо встановлено порушення принципу процесуальної справедливості щодо експропріації, тоді автоматично можна говорити про порушення стандарту СРП [1]). Важливо, що порушення процесуальної справедливості може відбуватися не тільки формально, а й *de facto* – застосування та функціонування системи національного права може не відповідати рівню розвитку сучасного міжнародного права [16].

У контексті процесуальної справедливості треба звернути увагу на т.зв. непрямі юридичні обов'язки. Так, трибунал по справі *TECO* зазначив, що відсутність причин (обґрунтування) може бути доречним при оцінці чи було це рішення свавільним і чи мала місце відмова в належному процесі [20]. Цікаво, що за обставинами справи, рішення адміністративного органу Гватемали вийшло після оприлюднення експертного висновку по одному й тому ж питанню, при цьому, експертний висновок не мав обов'язкову юридичну силу. Трибунал вказав, що рішення адміністративного органу повинно містити обґрунтування прийняття чи неприйняття головних положень експертного висновку, адже вони мають безпосереднє відношення до прав і інтересів інвестора (також

підкреслив, що відсутність обов'язку органу за національним правом не звільняє державу від відповідальності за порушення стандарту СРП за міжнародним правом).

Принцип недискримінації є головним для всього сучасного міжнародного інвестиційного права. Як абсолютний стандарт поведінки з іноземними інвестиціями принцип недискримінації виокремлюють не тільки як складову стандарту СРП, а також як окремий стандарт поведінки [7, р. 52].

На практиці принцип недискримінації потребує порівняльного аналізу між схожими ситуаціями та обставинами. Такий порівняльний аналіз включає в себе три елементи: схожі обставини, різне поведінки та обґрунтування. Важливо, що трибунали приділяють увагу саме ефекту заходів, впроваджених державою, ніж наміру.

Головним для аналізу є елемент схожих обставин, який визначається як діяльність у тому ж економічному чи бізнес секторі (проте розмір підприємства повинен бути також врахований як недискримінаційний чинник [14]). Важливо, що принцип недискримінації не залежить від національності інвестора (іноземний чи місцевий); суттєво, що всім інвесторам за однакових обставин повинно надаватися однакове поведінки [1].

Щодо наступної складової стандарту СРП – відкритості – судова практика показує наявність суттєвих розбіжностей. У цьому аспекті трибунал у справі *Tecmed* сформулював високий стандарт відкритості: «іноземний інвестор очікує від держави послідовних дій, вільних від двозначності та абсолютно прозорих по відношенню до іноземного інвестора» [19]. Це формулювання означає, що держава перебування володіє позитивними обов'язками, і що будь-яке невиконання таких обов'язків може бути основою для її відповідальності. З протилежного боку, трибунал у справі *Waste Management II* пов'язав відкритість з мінімальним стандартом поведінки, окресливши її межі лише процедурною відкритістю в адміністративному процесі [22]. Ці два стандарти представляють собою дві крайні точки, між якими існують інші підходи інвестиційних трибуналів.

Незважаючи на це, за загальною думкою, відкритість відноситься як до адміністративних процедур, так і до обґрунтованості прийняття важливих рішень. Наприклад, громадськості, зокрема іноземним інвесторам, мають бути відомі етапи процедури отримання ліцензії чи приблизні часові терміни отримання необхідного рішення від адміністративних органів. Окремим елементом є об'єктивність прийняття рішення. Якщо рішення приймається, тим паче якщо воно має негативні наслідки для іноземного інвестора, у рішенні повинні

міститися обґрунтування його прийняття та прийняття саме таких заходів.

Далі, концепція відмови у правосудді вважається наразі затвердженою в міжнародному праві, тому і відмова в правосудді є порушенням стандарту СРП. Кваліфікація відмови в правосудді повинна залежати від ефекту таких діянь, причому недобросовісність не є її обов'язковим елементом (*Loewen v. United States*) [8]. Відмову у правосудді можуть складати: відмова від прийняття позову до розгляду, суттєва затримка в розгляді справи, адміністрування процесу явно неадекватним (незвичним) способом, або ж явне та навмисне неправильне застосування закону. Останнє формулювання є найбільш незвичним для практики відмови в правосудді, тому воно використовує «високий» стандарт – рішення не може бути оскаржене лише тому, що воно стало «несподіванкою» для інвестора, воно повинно бути явно неправомірним і таким, що дискредитує саму систему правосуддя (*Mondev*) [11].

Найчастіше відмова у правосудді фіксується через суттєву затримку в розгляді справи. У такому випадку повинні бути проаналізовані наступні фактори: складність процесу, необхідність швидкого розгляду, поведінка сторін у справі, важливість інтересу, що розглядається, та сама поведінка суду (*White Industries*) [23]. Причому, повинна бути врахована звичайна практика термінів розгляду судових справ, яка дуже різнилася в залежності від держави.

Важливо, що міжнародні інвестиційні трибунали не є апеляційними інстанціями по відношенню до місцевих судових систем, тому концепція відмови у правосудді як основа для кваліфікації порушення інвестиційного договору застосовується лише при серйозних і значних порушеннях. Треба усвідомлювати розрізнення між результатами судового розгляду і способом провадження процесу.

Висновки. З проведеного дослідження можна зробити декілька висновків. Передусім стандарт СРП у міжнародному інвестиційному праві не володіє єдиним підходом щодо його змісту та навіть кваліфікації ситуації порушення. Причина полягає в скутих формулюваннях інвестиційних угод; з іншого боку, відсутність деталізації стандарту СРП в угодах дозволяє збільшити ступінь захисту іноземних інвестицій. У практиці інвестиційних трибуналів сформувалися три підходи, що відображають думки щодо змісту стандарту СРП: (1) ототожнення стандарту СРП з мінімальним стандартом поведінки; (2) презумпція наявності об'єктивних положень-норм стандарту СРП; і (3) змінний характер стандарту СРП, який ідентифікується в залежності від конкретних обставин справи. У той же час, сучасне

розуміння цих підходів визнає за стандартом СРП динамічний еволюційний характер, який можна охарактеризувати загальною тенденцією щодо розширення можливостей захисту інвестицій за допомогою міжнародних арбітражних інституцій і балансу між інтересами іноземного інвестора та суверенітетом держави, до якої зроблені інвестиції. Окремим новим явищем є розповсюдження дії стандарту СРП на процесуальну площину: держава має пропонувати такі судові та адміністративні процедури, за якими права і інтереси інвестора можуть бути адекватно розглянуті в межах розумного строку.

З іншого боку, велика частина трибуналів акцентує увагу на випадках, коли стандарт СРП є порушеним, замість формулювання самого стандарту. Головними елементами стандарту СРП, що відображають такий стан речей, є: (1) процесуальна справедливість; (2) недискримінація; (3) відкритість; (4) відсутність відмови у правосудді. Кожен з цих елементів знайшов свій розвиток у нещодавній практиці інвестиційних трибуналів, тому можна впевнено стверджувати, що найближчим часом саме ці елементи будуть головними аспектами розгляду судових та арбітражних справ щодо стандарту СРП.

ЛІТЕРАТУРА:

1. ADC Affiliate Limited and ADC & ADMC Management Limited v. The Republic of Hungary, ICSID Case No. ARB/03/16. Award, 2006. URL: <https://www.italaw.com/cases/41>;
2. Alex Genin, Eastern Credit Limited, Inc. and A.S. Baltoil v. The Republic of Estonia, ICSID Case No. ARB/99/2. Award, 2001. URL: <https://www.italaw.com/cases/484>;
3. Azurix Corp. v. The Argentine Republic, ICSID Case No. ARB/01/12. Award, 2006. URL: <https://www.italaw.com/cases/118>;
4. Bronfman, M. K. Fair and Equitable Treatment: an Evolving Standard, *Max Planck Yearbook of United Nations Law*. Vol. 10, 2006, p. 609-680;
5. Deutsche Bank AG v. Democratic Socialist Republic of Sri Lanka, ICSID Case No. ARB/09/2. Award, 2012. URL: <https://www.italaw.com/cases/1745>;
6. Joseph Charles Lemire v. Ukraine, ICSID Case No. ARB/06/18. Award, 2011. URL: <https://www.italaw.com/cases/614>;
7. Kalicki, J. and Medeiros, S. Fair, Equitable and Ambiguous: What Is Fair and Equitable Treatment in International Investment Law? *ICSID Review*. Vol. 22, Iss. 1, 2007, p. 24–54;
8. Loewen Group, Inc. and Raymond L. Loewen v. United States of America, ICSID Case No. ARB(AF)/98/3. Award. 2003. URL: <https://www.italaw.com/cases/632>;
9. Mann F. A. British Treaties for the Promotion and Protection of Investments. *British Yearbook of International Law* Vol. 52, 1981, p. 241–254;
10. Merrill and Ring Forestry L.P. v. Canada, ICSID Case No. UNCT/07/1. Award, 2010. URL: <https://www.italaw.com/cases/669>;

11. *Mondev International Ltd. v. United States of America*, ICSID Case No. ARB(AF)/99/2. Award, 2002. URL: <https://www.italaw.com/cases/715>;
12. *MTD Equity Sdn. Bhd. and MTD Chile S.A. v. Republic of Chile*, ICSID Case No. ARB/01/7. Award, 2004. URL: <https://www.italaw.com/cases/717>;
13. *North American Free Trade Agreement*, 1994. URL: <http://www.sice.oas.org/trade/nafta/naftatce.asp>;
14. *Parkerings-Compagniet AS v. Republic of Lithuania*, Award. 2007. URL: <https://www.italaw.com/cases/documents/813>;
15. *Pope & Talbot Inc. v. The Government of Canada*, UNCITRAL. Award in Respect of Damages, 2002. URL: <https://www.italaw.com/cases/863>;
16. *Railroad Development Corporation v. Republic of Guatemala*, ICSID Case No. ARB/07/23. Award, 2012. URL: <https://www.italaw.com/cases/887>;
17. Reisman M. *Canute Confronts the Tide: States versus Tribunals and the Evolution of the Minimum Standard in Customary International Law*. *ICSID Review* Vol. 30, 2015, p. 616–634;
18. *Reports of International Arbitral Awards*. 1996. L. F. H. Neer and Pauline Neer (U.S.A.) v. United Mexican States. URL: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_IV/60-66.pdf;
19. *Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. The United Mexican States*, ICSID Case No. ARB (AF)/00/2. Award, 2003. URL: <https://www.italaw.com/cases/1087>;
20. *TECO Guatemala Holdings, LLC v. Republic of Guatemala*, ICSID Case No. ARB/10/23. Award, 2020. URL: <https://www.italaw.com/cases/1629>;
21. Wang, G. *International Investment Law: A Chinese Perspective*. Routledge, 2015.
22. *Waste Management, Inc. v. United Mexican States ("Number 2")*, ICSID Case No. ARB(AF)/00/3. Award. 2004. URL: <https://www.italaw.com/cases/1158>;
23. *White Industries Australia Limited v. The Republic of India*, Final Award. 2011. URL: <https://www.italaw.com/cases/documents/1170>;
24. Договір до Енергетичної Хартії та Заключний акт до неї. Протокол до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності і суміжних екологічних аспектів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_056#Text.